

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.24:504.75:631

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.27>*С. С. Андрейченко**orcid.org/0000-0002-1063-3210**доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Сільське господарство залишається одним із ключових секторів економіки України, формуючи значну частку валового внутрішнього продукту та забезпечуючи експорт зернових культур у обсягах, що роблять країну важливим гравцем на глобальному продовольчому ринку. Проте повномасштабний збройний конфлікт, який триває з 2022 року, у поєднанні з наслідками кліматичних змін створює комплексні загрози для екологічної безпеки агровиробництва. Руйнування критичної інфраструктури, зокрема іригаційних систем, масове мінування земель, зростання частоти посух і пожеж призводять до прискореної деградації ґрунтів, особливо в степових регіонах півдня країни.

У таких умовах міжнародно-правові механізми набувають особливої ваги, слугуючи основою для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, залучення технічної та фінансової допомоги, а також розробки стратегій відновлення. Дослідження цих інструментів дозволяє не лише оцінити наявні зобов'язання України перед глобальною спільнотою, а й визначити практичні кроки для забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору в довгостроковій перспективі. Метою статті є аналіз ключових міжнародно-правових механізмів забезпечення екологічної безпеки в агросфері України та формулювання рекомендацій щодо їх ефективного впровадження в національну практику.

Сільське господарство є стратегічним сектором економіки України, забезпечуючи 12–14% ВВП та експорт зернових на рівні 40–50 млн т щорічно [1]. Водночас збройний конфлікт та кліматичні зміни створюють безпрецедентні виклики: руйнування інфраструктури, мінування території, втрата іригації після підризу Каховської ГЕС. За даними UNCCD (Конференції сторін Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням), Україна входить до зони високого ризику пустеліфікації в степовій зоні (Херсонська, Запорізька, Миколаївська області) [2].

Міжнародно-правові механізми стають ключовим інструментом для гармонізації національних норм із глобальними стандартами, залучення фінансування (GEF, EU Green Deal) та відновлення деградованих земель.

Міжнародно-правова база екологічної безпеки в сільському господарстві складається з міжнародних конвенцій, угод та протоколів, які регулюють використання хімікатів, зберігання та утилізацію відходів, охорону біорізноманіття та водних ресурсів. Ключовими напрямками є запобігання забрудненню ґрунтів та вод пестицидами й добривами, а також забезпечення безпеки виробництва агрохімікатів. Хоча конкретні міжнародні договори, що стосуються виключно сільського господарства, можуть не існувати, загальні принципи екологічної безпеки закріплені в численних багатосторонніх угодах, що охоплюють екологічні, торговельні та аграрні питання.

Україна активно бере участь у міжнародній співпраці з питань охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Як держава-член ООН, вона приєдналася до діяльності всіх профільних природоохоронних структур під її егідою, зокрема ЮНЕП, ЮНЕСКО, ВООЗ тощо. Країна є стороною понад 40 багатосторонніх міжнародних договорів і конвенцій у сфері екології та екологічної безпеки, сумлінно виконуючи взяті на себе зобов'язання щодо захисту навколишнього середовища. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371 «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна», координацію виконання цих зобов'язань покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [3, с. 53].

Серед ключових міжнародних договорів, що безпосередньо стосуються забезпечення екологічної безпеки в сільськогосподарському секторі, особливе місце посідає Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням (UNCCD), ухва-

лена 1994 року. Україна стала її учасницею у 2002 році [4]. Основна мета конвенції полягає в досягненні нейтрального рівня деградації земель (Land Degradation Neutrality) до 2030 року. Для моніторингу прогресу передбачено використання трьох основних індикаторів: продуктивності земель, вуглецевого балансу ґрунтів та стану земельного покриву. Актуальність положень UNCCD для України значно зросла після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, коли в степовій зоні країни (Херсонська, Запорізька, Миколаївська області) рівень деградації земель збільшився на 15–20% відповідно до супутникових даних програми Copernicus за 2024 рік [2].

Паризька угода, ухвалена 12 грудня 2015 року в рамках Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (UNFCCC), є ключовим глобальним інструментом регулювання викидів парникових газів [5]. Україна ратифікувала Угоду 14 липня 2016 року Законом України № 1469-VIII. Відповідно до оновленого національно визначеного внеску, поданого у 2021 році, Україна зобов'язалася скоротити викиди парникових газів на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Сільськогосподарський сектор відіграє значну роль у національному балансі викидів, генеруючи близько 12% загальних антропогенних викидів, переважно у формі метану (CH₄) від тваринництва та закису азоту (N₂O) внаслідок застосування азотних добрив. Для досягнення кліматичних цілей передбачено впровадження практик вуглецевого землеробства, зокрема технологій нульового обробітку ґрунту (no-till) та використання покривних культур, що сприяють секвестрації вуглецю та зменшенню емісій.

Конвенція про охорону біологічного різноманіття, ухвалена 5 червня 1992 року в Ріо-де-Жанейро, є фундаментальним міжнародним договором у сфері збереження біорізноманіття [6]. Україна приєдналася до Конвенції 29.11.1994 року Законом України № 257/94-ВР. У рамках Глобальної рамкової програми біорізноманіття Куньмін-Монреаль Ціль 15 передбачає відновлення щонайменше 30% деградованих екосистем до 2030 року. У контексті сільського господарства це означає збереження агробіорізноманіття, зменшення використання синтетичних пестицидів, впровадження біологічних методів захисту рослин та збереження природних екосистем у межах агроландшафтів.

Таким чином, аналіз ключових міжнародних договорів демонструє їхню комплексну спрямованість на забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарського сектору України. Ці інструменти встановлюють чіткі цілі до 2030 року: досягнення нейтрального рівня деградації земель, скорочення викидів парникових газів на

65% порівняно з 1990 роком та відновлення 30% деградованих екосистем. Для агросектору вони передбачають впровадження стійких практик, таких як вуглецеве землеробство, збереження агробіорізноманіття та зменшення хімічного навантаження. Актуальність цих зобов'язань для України значно зросла в умовах війни, яка прискорила деградацію земель на 15–20% у степовій зоні. Ефективна імплементація положень зазначених конвенцій є необхідною умовою для збереження родючості ґрунтів, кліматичної стійкості та продовольчої безпеки країни.

Регіональні інструменти Європейського Союзу відіграють визначальну роль у формуванні політики екологічної безпеки сільськогосподарського сектору України, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Ю. А. Краснова зауважує, що політика гарантування екологічної безпеки в ЄС є добре розвинутою й розпочалась ще наприкінці 60-х років. На сьогодні в ЄС є всебічно розвинута система заходів, спрямованих на гарантування екологічної безпеки. Ядром цієї системи є екологічне законодавство ЄС (директиви, рішення, програми дій) [7, с. 75].

Центральним документом є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року та ратифікована Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 року [8]. Глава 6 «Довкілля» Угоди передбачає поступову гармонізацію українського законодавства з *acquis communautaire* у сфері захисту навколишнього середовища. Зокрема, Україна зобов'язалася імплементувати положення Директиви Ради 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел, а також Регламенту (ЄС) 2019/1009 від 5 червня 2019 року про розміщення на ринку добрив ЄС [9]. Ключовим зобов'язанням є створення зон, вразливих до нітратного забруднення (нітратно-вразливих зон), до 2027 року, що передбачає розробку та впровадження програм дій для обмеження застосування азотних добрив у цих територіях.

Важливим елементом регулювання є Директива 2009/128/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року про створення рамок для дій Співтовариства щодо сталого використання пестицидів [10]. Відповідно до Національного плану дій щодо сталого використання пестицидів, затвердженого в Україні у 2023 році, передбачено скорочення обсягів застосування пестицидів на 50% до 2030 року порівняно з базовим рівнем. Це включає впровадження інтегрованого управління шкідниками, пріоритет біологічних методів захисту рослин та посилення моніторингу залишків пестицидів у продукції.

О. В. Толкаченко підкреслює, що: «потрібно звернути увагу на використання агрохімікатів і пестицидів при здійсненні сільськогосподарської діяльності, адже екологічна і продовольча безпека напряму залежить від їх застосування. На сучасному етапі сільськогосподарське виробництво не можливо без хімізації, мета якої є зростання врожайності та боротьба зі шкідниками. Проте саме цей процес дуже часто приводить до негативних наслідків, таких як заподіяння шкоди здоров'ю людини, тваринному і рослинному світу, земельним і водним ресурсам і, взагалі, навколишньому середовищу. І навіть при правильному їх використанні спостерігається більше негативних наслідків, аніж користі» [11, с. 39].

Стратегічним орієнтиром є Європейський зелений курс (European Green Deal), представлений Комісією ЄС 11 грудня 2019 року. У рамках стратегії «Від ферми до виделки» (Farm to Fork Strategy) встановлено амбітну ціль досягнення 25% сільськогосподарських угідь під органічним землеробством до 2030 року [12]. Для України це означає необхідність розвитку сертифікації органічної продукції, підтримки переходу фермерів на органічні практики та гармонізації національних стандартів з Регламентом (ЄС) 2018/848 про органічне виробництво [13]. Реалізація цих положень сприятиме зниженню хімічного навантаження на довкілля, збереженню біорізноманіття та підвищенню конкурентоспроможності української агропродукції на ринку ЄС.

Для ефективної імплементації міжнародно-правових механізмів у національну практику пропонується низка рекомендацій, спрямованих на посилення екологічної безпеки сільськогосподарського сектору.

По-перше, необхідна гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема оновлення Закону України «Про охорону земель» з урахуванням концепції нейтрального рівня деградації земель Конвенції UNCCD та положень Директиви Ради 91/676/ЄЕС щодо захисту вод від нітратного забруднення. Це передбачає введення обов'язкових норм щодо моніторингу нітратного навантаження та обмеження застосування добрив у вразливих зонах.

По-друге, доцільним є створення національної системи моніторингу деградації земель на базі європейської програми Copernicus та даних Державного космічного агентства України (ДКАУ). Така система забезпечить регулярний збір супутникових даних, оцінку індикаторів LDN та оперативне реагування на прояви деградації.

По-третє, з огляду на специфіку воєнного стану, рекомендується інтеграція питань розмінування в національні плани дій за UNCCD. Пропонується запровадження нового індика-

тора – «землі, недоступні для використання через конфлікт», що дозволить враховувати вплив мінування на довгострокову деградацію ґрунтів.

По-четверте, для досягнення кліматичних цілей Паризької угоди необхідно стимулювати розвиток вуглецевого землеробства шляхом надання державних субсидій на впровадження технологій нульового обробітку ґрунту (no-till) у розмірі 500 грн на гектар.

Нарешті, для фінансування відновлювальних заходів пропонується активне залучення міжнародної допомоги, зокрема подання заявки до восьмого циклу Глобального екологічного фонду для реалізації проєктів у степовій зоні України.

Отже, міжнародно-правові механізми (UNCCD, Паризька угода, Угода з ЄС) створюють правову основу для забезпечення екологічної безпеки в агросекторі України. Збройний конфлікт та кліматичні зміни прискорюють деградацію земель, але міжнародна співпраця відкриває можливості для відновлення.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2023 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ, 2024. 265 с.
2. United Nations Convention to Combat Desertification. National Report of Ukraine 2024. Bonn: UNCCD Secretariat, 2024. 85 p.
3. Сарапіна М.В., Андронов В.А., Артем'єв С.Р., Бригада О.В., Рибалова О.В. Забезпечення екологічної безпеки: підручник. Х.: НУЦЗУ, 2019. 246 с.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, 17.06.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text (дата звернення: 13.10.2025).
5. United Nations Framework Convention on Climate Change. Ukraine's Updated Nationally Determined Contribution (NDC). Paris: UNFCCC, 2021. 28 p.
6. Convention on Biological Diversity. Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework. Montreal: CBD Secretariat, 2022. 45 p.
7. Краснова Ю.А. Правове забезпечення екологічної безпеки в Європейському Союзі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 71–77.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
9. Regulation (EU) 2019/1009 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 laying down rules on the making available on the market of EU fertilising products and amending Regulations (EC) No 1069/2009 and (EC) No 1107/2009 and repealing Regulation (EC) No 2003/2003 (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. 25.6.2019. L 170. P. 1–114.
10. Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to

achieve the sustainable use of pesticides. *Official Journal of the European Union*. 2009. L 309. P. 71–86.

11. Толкаченко О.В. Забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 81. С. 35–40.

12. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system. Brussels : European Commission, 2020. COM(2020) 381 final. 24 p.

13. Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007. *Official Journal of the European Union*. 14.6.2018. L 150. P. 1–92.

Анотація

Андрейченко С. С. Міжнародно-правові механізми забезпечення екологічної безпеки у сільсько-господарському секторі України. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових механізмів забезпечення екологічної безпеки в сільськогосподарському секторі України в умовах повномасштабної війни та кліматичних змін.

Аналізуються ключові міжнародні договори та регіональні акти ЄС. Особлива увага приділяється впливу воєнних дій на деградацію земель, зокрема руйнуванню Каховської ГЕС, мінуванню територій та зростанню посух.

Досліджуються ризики, пов'язані з невиконанням міжнародних зобов'язань: прискорена деградація земель (зростання на 15–20% у степовій зоні), втрата експортного потенціалу, зниження продовольчої безпеки.

Виокремлено переваги імплементації міжнародних стандартів: залучення фінансування (GEF, EU Green Deal), відновлення іригованих земель, підвищення стійкості агросектору. Серед недоліків – недостатня гармонізація національного законодавства, обмежений доступ до супутникового моніторингу, відсутність інтеграції воєнних факторів у плани UNCCD.

В Україні ці аспекти мають особливе значення через втрату 500 тис. га іригованих земель та мінування 6 млн га сільгоспугідь. Стаття наголошує на необхідності вдосконалення механізмів моніторингу та відновлення для досягнення LDN до 2030 р.

Пропонується оновити Закон «Про охорону земель» з урахуванням LDN та Директиви про нітрати, створити національну систему моніторингу на базі Copernicus і ДКАУ, ввести індикатор «землі, недоступні через конфлікт», що дозволить враховувати вплив мінування на довгострокову деградацію ґрунтів.

Дослідження підкреслює важливість міжнародно-правових механізмів для збереження ґрунтового покриву, кліматичної стійкості та економічної стабільності, пропонуючи практичні рекомендації для їх ефективного впровадження.

Зауважено, що для фінансування відновлювальних заходів пропонується активне залучення міжна-

родної допомоги, зокрема подання заявки до восьмого циклу Глобального екологічного фонду для реалізації проєктів у степовій зоні України.

Підкреслено, що міжнародно-правові механізми створюють правову основу для забезпечення екологічної безпеки в агросекторі України.

Ключові слова: безпека, сільське господарство, міжнародне право, міжнародні договори, деградація земель, вуглецеве землеробство, кліматичні зміни, збройний конфлікт.

Summary

Andreichenko S. S. International legal mechanisms for ensuring environmental security in Ukraine's agricultural sector. – Article.

The article is devoted to the study of international legal mechanisms for ensuring environmental security in Ukraine's agricultural sector amid full-scale war and climate change. Key international treaties and EU regional acts are analyzed. Particular attention is paid to the impact of military actions on land degradation, including the destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Plant, land mining, and increasing droughts.

The risks associated with non-compliance with international obligations are examined: accelerated land degradation (an increase of 15–20% in the steppe zone), loss of export potential, and reduced food security. The advantages of implementing international standards are highlighted: attracting funding (GEF, EU Green Deal), restoring irrigated lands, and enhancing the resilience of the agricultural sector. Among the shortcomings are insufficient harmonization of national legislation, limited access to satellite monitoring, and the lack of integration of military factors into UNCCD plans.

In Ukraine, these aspects are of particular importance due to the loss of 500,000 hectares of irrigated land and the mining of 6 million hectares of agricultural land. The article emphasizes the need to improve monitoring and restoration mechanisms to achieve Land Degradation Neutrality (LDN) by 2030.

It is proposed to update the Law of Ukraine "On Land Protection" taking into account LDN and the Nitrates Directive, to establish a national land degradation monitoring system based on Copernicus and the State Space Agency of Ukraine (SSAU), and to introduce the indicator "lands inaccessible due to conflict", which will account for the impact of mining on long-term soil degradation.

The study underscores the importance of international legal mechanisms for preserving soil cover, climate resilience, and economic stability, offering practical recommendations for their effective implementation. It is noted that to finance restoration measures, active engagement of international assistance is proposed, including submitting an application to the eighth replenishment cycle of the Global Environment Facility for projects in Ukraine's steppe zone.

It is emphasized that international legal mechanisms provide the legal framework for ensuring environmental security in Ukraine's agricultural sector.

Key words: security, agriculture, international law, international treaties, land degradation, carbon farming, climate change, armed conflict.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 24.12.2025